MILLIY MUSIQA MEROSINI MUSIQA TA’LIMI JARAYONIGA INTEGRATSIYALASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

M.M.Kurbanova
Qo‘qon davlat universiteti,
Cholg‘u ijrochiligi kafedrasi dotsent v.b.

Annotatsiya. Maqolada milliy musiqa merosini musiqa ta’limi jarayoniga integratsiyalashning pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Xalq qo‘shiqlari, maqom, folklor janrlari va milliy cholg‘ulardan foydalanish orqali o‘quvchilarning musiqiy idroki, ijrochilik ko‘nikmalari, ijodiy tafakkuri va estetik qarashlarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, milliy musiqa namunalarini ta’lim jarayoniga kiritishning asosiy pedagogik shartlari va amaliy yo‘nalishlari bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: milliy musiqa merosi, musiqa ta’limi, integratsiya, xalq musiqasi, maqom, folklor, milliy cholg‘ular, musiqiy idrok, ijrochilik, estetik tarbiya.

Milliy musiqa merosi xalqning tarixiy tajribasi, ma’naviy qadriyatlari va estetik qarashlarini ifodalovchi muhim madaniy boylik hisoblanadi. O‘zbek musiqa san’atida xalq qo‘shiqlari, lapar, yalla, katta ashula, dostonchilik, maqom va cholg‘u ijrochiligi kabi janrlar shakllanib, avloddan avlodga o‘tib kelmoqda. Ushbu musiqiy meros namunalarini ta’lim jarayonida o‘rganish yosh avlodning milliy madaniyat haqidagi tasavvurlarini kengaytirish bilan birga, uning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

B.X. Madrimovning *O‘zbek musiqa tarixi* asarida milliy musiqa san’atining tarixiy taraqqiyoti va folklor janrlarining xususiyatlari yoritilgan [Madrimov B.X. 61-68]. A. Fitratning *O‘zbek klassik muzikasi va uning tarixi* asari esa o‘zbek mumtoz musiqa merosini tarixiy-madaniy jihatdan o‘rganishda muhim manbalardan biridir [A.Fitrat 6-15]. O. Ibrohimovning xalq musiqa ijodiga bag‘ishlangan metodik qo‘llanmasida xalq musiqasining janrlari, kuy tuzilishi va ijrochilik xususiyatlari haqida ma’lumotlar berilgan [Ibtagimov O. 9-21].

Mazkur manbalar milliy musiqa merosini ta’limda o‘rganish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Biroq ushbu merosning pedagogik imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun uni faqat nazariy ma’lumot sifatida o‘rgatish yetarli emas. Milliy musiqa namunalarini tinglash, kuylash, ijro etish, tahlil qilish va ijodiy topshiriqlar bilan bog‘lash zarur. Maqolaning maqsadi milliy musiqa merosini musiqa ta’limi jarayoniga integratsiyalashning pedagogik imkoniyatlarini yoritish hamda undan foydalanishning amaliy yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

Milliy musiqa merosini ta’lim jarayoniga integratsiyalash o‘quv mazmuni va amaliy musiqiy faoliyatni o‘zaro bog‘lashni nazarda tutadi. Bunda milliy musiqa namunasi o‘quvchiga tayyor ma’lumot berish vositasi bo‘lib qolmasdan, uning mustaqil tinglashi, mushohada yuritishi va ijodiy faoliyatini tashkil etuvchi pedagogik vositaga aylanadi. Xalq qo‘shiqlari musiqa darslarida foydalanish uchun qulay materiallardan biridir. Ularning mazmunida xalqning turmush tarzi, mehnat faoliyati, urf-odatlari va hissiy kechinmalari aks etadi. O‘quvchilar qo‘shiqlarni tinglash va kuylash orqali kuy bilan matn o‘rtasidagi munosabatni anglaydi, ritmik tuzilishni farqlaydi hamda musiqiy obrazlar haqida fikr yuritadi. O. Ibrohimovning xalq musiqa ijodiga oid qo‘llanmasida yoritilgan janr va ijro xususiyatlari bu jarayonni mazmunan boyitishga yordam beradi [Ibtagimov O. 21-49]. Masalan, xalq qo‘shig‘ini o‘rganishda o‘quvchilarga uning kayfiyatini aniqlash, matndagi obrazlarni izohlash, ritmni qarsak orqali ifodalash va turli ijro variantlarini taqqoslash topshiriqlari

berilishi mumkin. Bunday faoliyat tinglash va ijro ko‘nikmalarini tahliliy fikrlash bilan birlashtiradi.

Maqom merosidan foydalanish ham musiqa ta’limining muhim yo‘nalishidir. I. Rajabovning *Maqom asoslari* asarida maqomning nazariy va amaliy xususiyatlari yoritilgan [Rajabov I. 24-37]. Maqom namunalarini o‘rganish o‘quvchilarning ohang, lad, ritm va ijrochilik uslubi haqidagi tasavvurlarini kengaytirishi mumkin. Bunda musiqiy material o‘quvchilarning yoshi va tayyorgarligiga mos tanlanishi lozim. Dastlab maqom kuylarining xarakterini tinglash, ovoz va cholg‘u tembrlarini farqlashga e’tibor qaratish, keyingi bosqichlarda esa shakl, lad-ohang xususiyatlari va ijrochilik an’analarini o‘rganish maqsadga muvofiq.

Milliy cholg‘ularni ta’lim jarayoniga kiritish o‘quvchilarning musiqiy eshitishi va tembrni farqlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Dutor, doira, gijjak, rubob va nay kabi cholg‘ularning ovozini tinglash, tuzilishini kuzatish va ijro usullarini o‘rganish nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan mustahkamlaydi. Oddiy ritmik jo‘rnavozlik mashqlari esa jamoaviy ijro va musiqiy hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Milliy musiqa merosini integratsiyalashda quyidagi pedagogik shartlarga rioya qilish muhim:

1. ***Yoshga moslik*:** musiqa namunalari o‘quvchilarning idrok imkoniyatlari va tayyorgarlik darajasiga mos bo‘lishi.
2. ***Nazariya va amaliyot birligi:*** tarixiy va nazariy ma’lumotlar tinglash hamda ijro bilan bog‘lanishi.
3. ***Maqsadga muvofiq repertuar:*** musiqiy asarlar badiiy qiymati va ta’limiy imkoniyatlariga ko‘ra tanlanishi.
4. ***O‘qituvchining tayyorgarligi*:** pedagog milliy musiqa janrlari, cholg‘ular va ijrochilik an’analari haqida yetarli bilimga ega bo‘lishi.
5. ***Hududiy merosdan foydalanish:*** mahalliy kuy va qo‘shiqlarni o‘rganish orqali milliy musiqa o‘quvchilarning hayotiy tajribasi bilan bog‘lanishi.

Bundan tashqari, audio va video materiallardan foydalanish orqali turli ijrochilarning talqinlarini taqqoslash, cholg‘ular tovushini farqlash va an’anaviy ijro usullarini kuzatish mumkin. Bunday texnologiyalar bevosita tinglash va ijro faoliyatini to‘ldirishi lozim. Shu asosda musiqa darslarida milliy meros bilan ishlashni quyidagi ketma-ketlikda tashkil etish mumkin: ***tinglash, tahlil qilish, ijro etish, ijodiy topshiriq bajarish va natijani baholash***. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish va musiqiy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lashga yo‘naltirilgan.

Milliy musiqa merosini musiqa ta’limi jarayoniga integratsiyalash o‘quvchilarning musiqiy bilimlari, ijrochilik ko‘nikmalari va estetik qarashlarini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyat yaratadi. Xalq qo‘shiqlari, maqom namunalari, folklor janrlari va milliy cholg‘ulardan maqsadli foydalanish musiqiy idrok, ritmni his qilish, tahlil qilish va ijodiy fikrlash faoliyatlarini o‘zaro uyg‘unlashtiradi. Integratsiya samaradorligi musiqa namunalarining to‘g‘ri tanlanishi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, nazariya va amaliyot birligini ta’minlash hamda o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligiga bog‘liq. Shu sababli milliy musiqa merosini o‘rgatishda o‘quvchilarni faqat ma’lumotlarni o‘zlashtirishga emas, balki tinglash, kuylash, ijro etish, taqqoslash va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirish zarur. Milliy musiqa merosini ta’lim jarayoniga tizimli integratsiyalash milliy madaniy qadriyatlarni anglash, musiqiy kompetensiyalarni rivojlantirish va an’anaviy ijrochilik tajribasining davomiyligini ta’minlashga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Fitrat A. *O‘zbek klassik muzikasi va uning tarixi*. – Toshkent: Fan, 1993.
2. Ibrohimov O.A. *O‘zbek xalq musiqa ijodi: metodik tavsiyalar*. *1-qism*. – Toshkent, 1994.
3. Jabborov A., Begmatov S., Azamova M. *O‘zbek musiqasi tarixi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Madrimov B.X. *O‘zbek musiqa tarixi*. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2018. – 120 b.
5. Rajabov I. *Maqom asoslari*. – Toshkent: Musiqa, 1991. – 192 b.